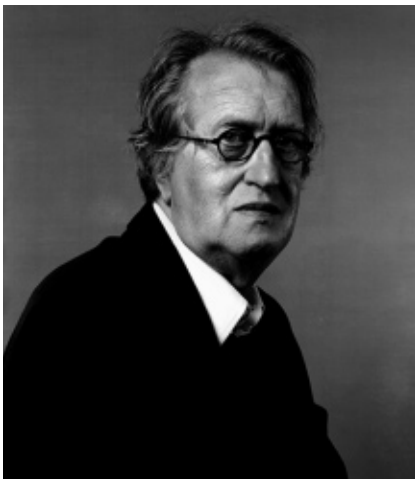

[B] **“DE DOOD IS MAAR EEN KLEINE HINDERPAAL”.
DE LAATSTE ROMAN EN EEN POSTUME DICHT-
BUNDEL VAN GERRIT KOMRIJ**

Op 5 juni 2012 overleed na een kort verblijf in een Amsterdams ziekenhuis Gerrit Komrij, een van de veelzijdige en productieve auteurs uit ons taalgebied. Hij begon als dichter die tegen de stroom van de dominante poëzie van de Vijftigers inging (1969) en daarom nog niet direct succes had. Hij kreeg dat begin jaren zeventig wel met zijn ironische boekbesprekingen in *Vrij Nederland*. Hij bundelde vervolgens die stukken, samen met een reeks essays (oorspronkelijk als nawoorden bij vertalingen verschenen), onder de titel *Daar is het gat van de deur* (1974). Zo goed als alle werken van Komrij die hierna volgden, vertonen dit dubbele karakter: een ironisch, satirisch deel, en een ernstig, positief deel (de volgorde is verwisselbaar). Dat kan in één boek of bundel het geval zijn, maar die eenheid van tegendelen vindt men soms op één bladzijde, in één strofe of dichtregel. Niemand kon zo snel van toon wisselen als Komrij, wat hem ook ongrijpbaar maakte: het heeft zeker invloed gehad op de receptie van zijn werk.

Enige maanden voor zijn dood verscheen van Komrij een korte roman, *De loopjongen*; na zijn dood een onafgewerkte dichtbundel, *Boemerang en andere gedichten*. Beide worden, zoals te verwachten was,

Gerrit Komrij, Foto Paul Levitton.

gekenmerkt door de ambivalentie die hierboven is aangeduid. Van de roman, die uit drie hoofdstukken en een kort addendum bestaat, is de rode draad de *Werdegang* van Arend Wieringa, een jongen die in de jaren vijftig opgroeit in een wat afgelegen dorp. Als hij twaalf jaar oud is, gaat Arend naar het gymnasium. Hij mag dan een verlegen jongen zijn, goed leren kan hij. Hij wil graag een vriend, maar dan niet van hem afhankelijk zijn: een “loopjongen” wil hij niet worden. Hij besluit na zijn eindexamen theologie te gaan studeren in Amsterdam, een wat verrassende keuze, want tevoren heeft hij geen blijke gegeven van enige belangstelling voor die discipline. Een rol zal spelen dat zijn moeder dominee is.

Komrij schetst een portret van de opgroeiende Arend, waarmee hij de sympathie van de lezer voor deze jongen wint, ondanks (of misschien wel dankzij) diens eigenaardigheden. Wat ook opvalt, is de trefzekerheid waarmee Komrij de sfeer van de jaren vijftig, begin jaren zestig oproept: een tijd, niet vrij van een zekere burgerlijkheid, maar toch ook gekenmerkt door sociale cohesie en gedeelde culturele idealen. In de volgende hoofdstukken blijft hiervan vrijwel niets over. Zeker niet van die sociale harmonie: de veranderingen kondigen zich aan! Theologie studeren doet hij niet, evenmin begint hij een andere studie: wel heeft hij, zoals al zijn medestudenten, inmiddels heel lang haar. Hij stort zich geheel en al op protestbijeenkomsten van studenten, waarbij hij zich steeds meer op de voorgrond plaatst. Hij blijft overigens zoeken naar de vriend die zijn leven zinvol maakt en hij vindt die ook. Het is Bob, een wat oudere, charismatische leider van een radicale stroming: hij is er trots op dat hij van zo iemand de rechterhand mag zijn. Amsterdam is na enige tijd te klein voor Bob en Arend. Zij bezoeken politieke geestverwanten in Albanië en China. Ten slotte komen zij terecht in een kamp van guerrillastrijders, in de jungle, ergens in Zuid-Amerika. Bob is enkele dagen nadat hij daar was aangekomen verdwenen: hij heeft Arend opdracht gegeven voor precies één gewonde strijder te zorgen, maar als die letterlijk doodvalt, heeft Arend niets meer om handen: hij zit alleen nog maar in een schommelstoel (waar hij de reizen uit het verleden overdenkt) en heeft geen idee hoe hij de bewoonde wereld kan bereiken.

In twee hoofdstukken geeft Komrij een satirische schets van studentenbewegingen in de jaren zestig:

de eindeloze politieke discussies en de opkomst van manipulatieve leiders, die zo'n tien jaar later belangrijke functies in de maatschappij zouden bekleden. Arend is precies geworden wat hij nooit had willen zijn: een loopjongen. Dat hij, in de steek gelaten in Zuid-Amerika door Bob, hem nog steeds als een vriend beschouwt, getuigt van weinig realiteitszin. In het addendum, dat tientallen jaren later speelt, blijkt Arend docent geworden aan een universiteit. Hij krijgt een krant onder ogen met een sensationeel verhaal over een zekere Pieter Oldenambt, die, onder de schuilnaam Bob, jarenlang de Chinezen om de tuin heeft geleid: zij dachten dat hij de leider was van een belangrijke communistische partij, terwijl hij in werkelijkheid werkte voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Hij rekruteerde zijn mensen uit studentengroepen met een maoïstische achtergrond, waartoe ook universitair docent Wieringa behoorde. Als journalisten naar zijn mening over hem vragen, antwoordt Bob: "Hij was een idioot." Arends reactie verneemt de lezer niet, maar dat hij, terugkijkend op zijn revolutionaire jaren, die conclusie eigenlijk ook getrokken moet hebben, kunnen wij gevoelig aan nemen. Zo wordt een roman die over vriendschap leek te gaan een ironisch verhaal over bedrog en desillusie.

Komrij was van plan na terugkeer uit het ziekenhuis in zijn Portugese villa aan *Boemerang*, een bundel van 77 gedichten, de laatste hand te leggen. Dat is hem niet meer gegund. Nu heeft zijn uitgever alle gedichten, inclusief varianten en met allerlei aantekeningen, precies zo gedrukt als Komrij die had nagelaten. Dat levert een merkwaardig resultaat op. Vreemd is de bladzijde met "motto", gevolgd door de woorden "een definitie van boemerang", tussen haakjes! Vergelijkbaar is het opnemen van de aantekening "vervolg cyclus" op de verder lege bladzijde 65, een notitie die overigens in de inhoudsopgave niet voorkomt. Dat Komrij nog flink met het schaven van zijn gedichten bezig was voordat hij naar Amsterdam vertrok, blijkt niet alleen uit het feit dat de typografie in de bundel niet is geüniformeerd, maar ook uit het voorkomen van doublures, zoals 'Jongensdromen' en 'De bibliotheeknecht': van enig systeem in het afdrukken van deze bewerkte gedichten valt weinig te ontdekken. Dat de dichter na revisie de gedichten in de nu gebezigde volgorde had laten staan, lijkt uitgesloten. Komrij vermeldt op de

genoemde eerste bladzijde dat drie afdelingen ideaal zouden zijn: het zijn er nu zeven. Wat er nu met het materiaal is gebeurd (en er zijn nog meer voorbeelden dan de aangehaalde) is zeldzaam amateuristisch. Het is mooi dat De Bezige Bij zo veel piëteit heeft betracht door snel na de dood van de dichter een fraai ogende bundel met diens laatste gedichten uit te brengen, maar het was nog veel beter geweest als zij een bekwaam editor voor een goede tekstbezorging had aangetrokken.

Ook als men deze tekstbehandeling buiten beschouwing laat, kan men niet zeggen dat de bundel echt een hoogtepunt is in Komrijs poëtische oeuvre. Er zijn diverse gedichten die hij vrijwel zeker geschrapt zou hebben, als hij aan een revisie was toegekomen. Een voorbeeld hiervan is een gedicht dat de dichter zelf de dubbelzinnige titel 'Onvolmaakt' heeft meegegeven. De opening is volstrekt clichématig: "Er zijn veel dingen die ik kan,/Maar veel meer dingen kan ik niet." Dan vervolgt hij met de opsomming van een serie handelingen die geen enkel normaal mens kan volbrengen, zoals het tongzoenen met een insect (!?), om te eindigen met: "Ik ben het leven hier niet waard./ Ik ben nog minder dan een dier/En heb daarbij niet eens een staart,/ Het ergst van al, ik heb plezier." In 'Bijna volmaakt' staat een reeks soortgelijke onzinnigheden, ook weer met een paradoxaal slot. Zonder twijfel zou Komrij over deze gedichten, indien zij van een ander zouden zijn geweest, de fiolen van zijn toorn hebben uitgestort.

Natuurlijk bevat deze bundel ook goede gedichten, waarvan de meeste zijn gerelateerd aan het centrale thema van de dood: de lyrische ik vreest de dood, maar heeft ook de overtuiging dat die het begin is van nieuw leven. De dood was ook in vorige bundels aanwezig, maar dan als een puur literair motief: nu wij weten van Komrijs ziekte (die naar bekend is geworden, langer heeft geduurd dan die paar dagen in het ziekenhuis), ontkom je er als lezer niet aan gedichten over doodsangst biografisch te lezen. Al in het eerste gedicht, 'psalm' getiteld, heerst de angst, vooralsnog geprojecteerd op de buitenwereld: "De avond vrees je en het grote krimpen/de dingen in de kamer hebben pijn/er lopen dwars door je geraamte schimmen/en in de tuin dieren die angstig zijn." Met de onvermijdelijke komst van de dood is meteen de beschermengel verdwenen, blijktens het begin van

'Mouterij': "De engel die ik had is op de loop./Wie mij beschermde huist niet meer in mij./Er drijft een ijsschots in mijn biotoop./De leegte schrijnt. Het voelt als mouterij." Die steeds naderbij komende dood is ook verbonden met het motief van de boemerang, die immers terugkomt als zij haar eigenlijke doel, c.q. het verste punt, heeft bereikt. Dat blijkt uit het titelgedicht, maar wellicht nog beter uit het daarop volgende 'Eeuwigheid': "Nu is hij weer terug bij het begin./Alleen de dood heeft toekomst. Binnenkort/Zal hij weer kleuter zijn en benjamin/En door een zoetelief worden beknord/Die hem bezweert dat zij zijn moeder is."

De beste gedichten staan bij elkaar in een cyclus, getiteld 'Morseseinen uit Il Vittoriale', dat is het mausoleum van de Italiaanse dichter Gabriele d'Annunzio (1863-1938). Het zijn acht personagedichten, waarin Komrij de befaamde decadent laat spreken, over dood en onsterfelijkheid, en even laat verwijzen naar zijn soldateske verleden. De structurele (steeds twee kwatrijnen en een distichon) en metrische kwaliteiten (in de laatste regel is de opvallende antimetrie duidelijk functioneel) geven de indruk dat deze gedichten de kern hadden moeten vormen van de bundel als geheel. Het volgende vers, 'Geraffineerde eenzaamheid', vat alles samen:

Ik maak nu al mijn eigen hemel klaar.
De poortwachters zijn per dozijn besteld.
Er is genoeg voor honderdduizend jaar.
De stenen blijven en ik blijf een held.

De dood is maar een kleine hinderpaal
Voor wie de platte schijn (die wereld heet)
Kan overwinnen. Alles is verhaal.
Mijn stervenskreet is een geboortekreet.

Hoe voller ik mijn magazijnen maak,
Hoe meer ik van die schijnwereld afraak.

RUDI VAN DER PAARDT

GERRIT KOMRIJ, *De loopjongen*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2012, 160 p.

GERRIT KOMRIJ, *Boemerang en andere gedichten*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2012, 110 p.